

Тарас ГАБРЕЛЬ

СУСПІЛЬНА СВІДОМІСТЬ В АРХІТЕКТУРНО-ДИЗАЙНЕРСЬКІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ РЕГІОНУ

Вступ. Увага зосереджена навколо питань суспільної свідомості у використанні рекреаційних ресурсів регіону, їх архітектурно-дизайнерської організації. Дослідження базується на вивченні й порівнянні свідомості суспільства, відношенні до використання рекреаційних ресурсів у трьох вибраних місцевостях. Зроблена спроба виявлення причинно-наслідкових зв'язків, що існують між станом суспільної свідомості, наявністю ресурсів, їх використанням і прогнозуванням ефектів такої діяльності.

Актуальність дослідження пояснюється тим, що людський вимір в архітектурно-дизайнерському процесі трактується спрощено і враховує лише демографічні складові, вікову, трудову структури мешканців, рівень освіти. Також актуальність дослідження підтверджується, з одного боку, зростанням зацікавлення до рекреації в регіоні, а з другого — збільшенням уваги до вимог сталого розвитку територій і ефективного використання ресурсів (лісів, мінеральних вод, грязей тощо, а також до естетичної якості середовища відпочинку), з третього — зростанням ролі громадськості в прийнятті урбаністичних, архітектурних і дизайнерських рішень. Додатковим аргументом актуальності виступає збільшення рекреаційної активності в Карпатському регіоні, зростання зацікавлення до оздоровлення, туризму та рекреації в умовах тимчасової втрати рекреаційного потенціалу Криму для України.

Допускаємо, що людський вимір, і зокрема суспільна свідомість, є ключовим чинником, що визначає підходи до організації та ефективність використання рекреаційних ресурсів у нових умовах нашої держави [3, 7]. Постає завдання аналізу цього чинника та його повнішого врахування в обґрунтуванні рішень з використання та архітектурно-дизайнерської організації рекреаційних територій. Використання рекреаційних ресурсів створює, в свою чергу, додаткові можливості співпраці різних суспільних груп, значні суспільні та еколого-економічні ефекти, а також сприяє естетизації рекреаційного середовища.

Мета статті полягає в дослідженні впливу суспільної свідомості на підходи до архітектурно-дизайнерської організації рекреаційного середовища регіону. При цьому вирішувались завдання:

- визначення складових, що формують суспільну свідомість;
- дослідження стану суспільної свідомості на вибраних територіях регіону;
- вивчення впливу суспільної свідомості на використання й організацію рекреаційного середовища;
- ідентифікація вдалих і негативних прикладів;
- обґрунтування суспільно-орієнтованих рішень архітектурно-дизайнерської організації рекреаційних територій та використання їх потенціалу.

Категоріально-понятійний апарат. Основне поняття, що використовується в дослідженні, — суспільна свідомість, яка трактується нами як широко визнані та прийняті у виокремленій спільноті погляди, переконання, уявлення, оцінки, знання і вартості, що стають спільною схемою мислення для певної групи [3, 5–6].

Введено систему характеристик для оцінки суспільної свідомості стосовно рекреаційного середовища регіону. Вони можуть бути об'єднані в три групи: знання, сприйняття та активність. Так, *знання* включають інформацію про: потенціал і властивості рекреаційних ресурсів; можливість використання ресурсів для господарсько-лікувальних цілей; використання ресурсів для цілей естетизації середовища, життя і діяльності.

Сприйняття (емоційний аспект) включає оцінки:

- можливостей використання рекреаційних ресурсів як чинника розвитку території;
- реклами і відношення питання розвитку та архітектурно-дизайнерської організації рекреації;
- шляхів використання ресурсів для впливу на екологічний стан, соціальну ситуацію та естетику ландшафтів.

Активність як готовність до дії слід розділити на готовність до дій місцевої влади та мешканців, що включає: реалізовані та потенційні інвестиції в рекреацію; уміння використати досвід інших місцевостей для організації «власного» середовища; навички спілкування з суспільством шляхом реклами, навчання, інформування. Характеристики суспільної свідомості місцевих мешканців і відвідувачів охоплюють: прояв зацікавлення до рекреаційної діяльності, бажання поширити знання про рекреацію та регіон; підтримку влади суспільством; особисту участь і власні пропозиції на рекреаційні послуги.

У контексті проблематики суспільної свідомості важливою є *естетико-екологічна складова* як система переконань, поглядів, оцінок, знань, поведінки, що пов'язана з відношенням людини до природи. Має значення ро-

зуміння зв'язку між станом і використанням природного середовища з умовами та якістю життя людини і суспільства. Важливою умовою естетико-екологічної свідомості є також усвідомлення відповідальності за стан середовища й свою діяльність. Варто підкреслити, що ця складова суспільної свідомості не відноситься лише до питань деградації та загроз для природного середовища. У нашому випадку вона пов'язується насамперед із умілим використанням природних ресурсів рекреаційних територій. Естетико-екологічна свідомість відіграє важливу роль у визначенні майбутнього регіону, що обумовлює всі види діяльності, у тому числі й архітектурно-дизайнерської. У визначеному значенні естетико-екологічна свідомість трактується як складова суспільної свідомості.

Важливою є також група понять: рекреація, рекреаційна територія, рекреаційний ресурс. *Рекреація* — це форма розумової чи фізичної активності поза професійними, суспільними та домашніми обов'язками й наукою, скерована на відпочинок і відновлення моральних і фізичних сил людини; це добровільна справа, яка приносить приємність. *Рекреаційні території* — частина географічного середовища, що володіє ознаками, корисними для різних форм відпочинку в значних з соціальної та ландшафтної точок зору розмірах. Рекреаційні ресурси — атрибути та властивості природного і культурного середовища, що можуть стати умовами розвитку рекреації.

Методи дослідження. Наголосимо, що дослідження має якісний характер: використовуваний підхід знаходить відображення в доборі методик та способі інтерпретації результатів. При цьому кращою є можливість глибше зрозуміти зв'язки у відносинах та оцінках явищ, врахувати емоційні складові респондентів. Зростає значення власної ролі автора в інтерпретації даних та їхньому розумінні.

Дослідження проводилось у трьох рекреаційних зонах регіону: Сколівській і Верхньодністровській у Львівській області та Яремчанській Івано-Франківської області [1]. До оцінки стану суспільної свідомості залучались студенти Національного університету «Львівська політехніка». Це була не короткотермінова експедиція у вибрані регіони, а тривалий процес (три роки), протягом якого автор аналізував порушену проблему, у тому числі з участю студентів, зокрема при виконанні курсових проектів та магістерських робіт.

Вибір місць і ситуацій для проведення дослідження здійснювався етапами. На першому етапі вибрано території, на яких найдоцільніше було б досліджувати порушену проблему. Потім у вибраних місцях виконано цільовий добір ситуацій. На останньому етапі здійснено вибір осіб (респондентів) у межах вибраних ландшафтних ситуацій.

Критерієм добору респондентів не була статистична репрезентатив-

ність — такий підхід підкреслював би скерування до кількісних методів дослідження. Обрано якісний підхід, коли визначення цільових груп відбувалось за поділом на місцевих і приїжджих. Серед місцевих мешканців виділено групи представників місцевих органів влади, у тому числі осіб, котрі управляють рекреаційними об'єктами та займаються туристичною рекламою. Особлива увага приділялась суспільній свідомості місцевих мешканців з поділом на тих, хто не має прямого відношення до рекреаційної діяльності, і тих, які працюють в означених закладах або ведуть власний бізнес, з цим пов'язаний.

Методи охоплюють: власні емпіричні дослідження (опитування в усній та письмовій формах); спостереження (безпосереднє, опосередковане, фотофіксація); аналіз і оцінку джерел і літератури. Емпіричні дослідження мали на меті з'ясування наявності знань і оцінок існуючої і прогнозованої діяльності на територіях. Використання порівняльного аналізу дозволило співставити внутрішні чинники (слабкі й сильні сторони) і зовнішні (шанси, загрози) стосовно конкретної місцевості. Порівняння здійснювали самі респонденти. Спостереження та фотофіксація надала можливість краще зрозуміти результати емпіричного аналізу.

Як джерельну базу було використано також «ненаукові» матеріали — статті в газетах, популярні джерела та місцеві журнали, рекламні буклети, матеріали радіо і телебачення, Інтернет-джерела [1–4]. До джерел віднесено також карто- й фотографічні дані та матеріали виставок, що відносяться до розвитку вибраних територій, матеріали проектів і магістерських робіт з рекреаційної тематики студентів НУ «Львівська політехніка».

1. Стан суспільної свідомості у вибраних рекреаційних районах. Метою створення профілю суспільної свідомості груп, що приймають рішення, місцевих мешканців та відвідувачів є не лише представлення узагальненої відповіді на питання, який стан і як проявляється свідомість у виділених суспільних групах, але й виявлення слабких сторін у суспільній свідомості та окреслення шляхів, як вона може бути покращена і ефективніше використана в архітектурно-дизайнерській діяльності.

а) Стосовно свідомості місцевих мешканців та осіб, що приїжджають у вибрані райони, можна відзначити:

– відносно добрий рівень їх знань про якість й можливості використання рекреаційних ресурсів; цей рівень є схожим у виокремлених двох групах (місцевих і приїжджих). Опитані особи виявили недостатні знання в естетичних якостях місцевих ресурсів, а також у способах їх використання;

– високий рівень усвідомлення значення використання рекреаційних ресурсів для суспільно-екологічного розвитку території. Опитувані свідомі різноманітної користі, яку приносить рекреаційна діяльність і статус рекреа-

ційного чи курортного центру, але усвідомлюють також слабкі сторони та загрози, що можуть виникнути з розвитком рекреації в їх місцевості, у тому числі втрати естетичності та безпечності середовища;

– місцеві мешканці найбільше уваги приділяють фінансовій користі й покращенню умов проживання, а також підвищенню туристичної атракційності регіону завдяки рекреації. На територіях вже активно рекреаційно освоєних (староосвоєних) спостерігається нижчий рівень негативів та страху збільшення туристичного руху й напливу відпочивальників;

– місцеві мешканці виявляють менший рівень підтримки розвитку рекреації, ніж відвідувачі. Це можна пояснити тим, що зі сторони мешканців є бажання, щоб місцева влада більше уваги приділяла саме інтересам мешканців, а не концентрувалась на відвідувачах і їх інвесторах. Окрім того, такий факт пов'язується з очікуваннями місцевими мешканцями системної користі. При цьому доцільним є взаємне узгодження інтересів (місцевих мешканців, рекреантів, влади та інвесторів);

– позитивна суспільна оцінка користі від рекреації недостатньо переноситься на особисту рекреаційну активність. Така поведінка пов'язується з ментальністю місцевих мешканців, зокрема орієнтацією на короткотермінову перспективу, на негайні вигоди, а також домінуванням власного інтересу над спільним. Довготривалі й перспективні вигоди, які пов'язуються з покращенням екологічного й естетичного стану середовища і збереження власного здоров'я, не служать мотивацією для діяльності.

б) Суспільна свідомість осіб, які приймають рішення, характеризується тим, що:

– усі з тих, хто приймає рішення й були опитані студентами (таких було 50 осіб), виявили високий рівень свідомості щодо використання рекреаційних ресурсів, але недостатні знання стосовно можливостей використання рекреаційного потенціалу. Підкреслювали вони природні та суспільно-економічні ефекти від рекреаційної діяльності;

– усі опитані дали позитивну оцінку природних, суспільних та господарських змін, які відбуваються в їх місцевостях у зв'язку з активізацією використання рекреаційних ресурсів. Пов'язується власна позиція з перспективою покращення умов проживання (створенням нових місць праці та залученням місцевих працівників до рекреаційного процесу). Пріоритетним у їх оцінці є економічні ефекти, а не еколого-естетичний стан природного середовища, що можна пояснити низьким рівнем матеріального добробуту місцевої спільноти та бажанням влади вплинути на його підвищення;

– люди, які приймають рішення щодо рекреаційної діяльності на території, мають недостатньо знань стосовно форм використання наявного рекре-

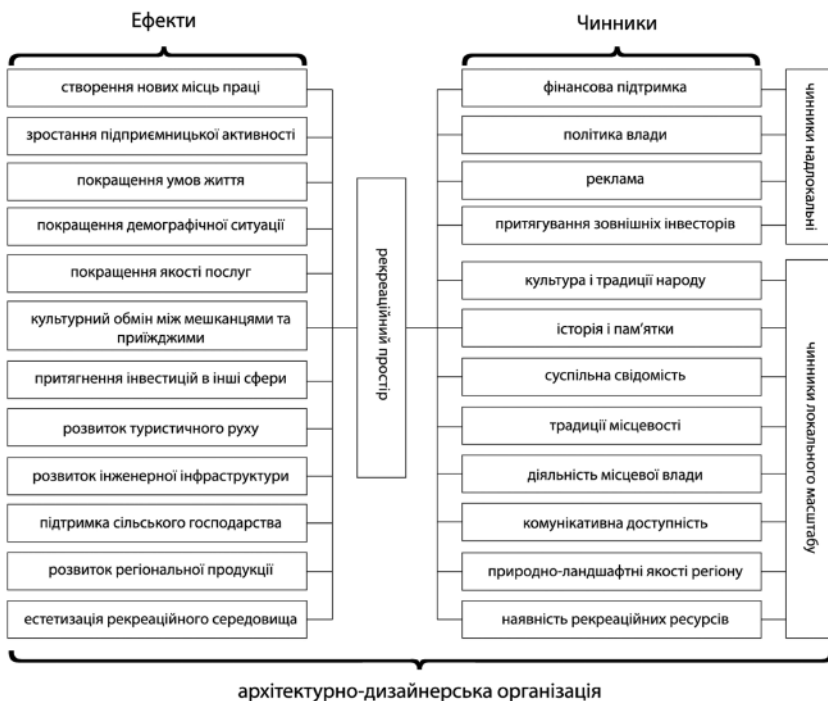
аційного потенціалу, передусім у питаннях архітектурно-дизайнерської організації й розвитку цієї сфери в регіоні;

– зростає усвідомлення важливості суспільних контактів і проведення реклами, навчання й інформування громадян з питань рекреації та туризму. Разом із тим немає чіткого розуміння форм співпраці влади і громади, моніторингу соціально-економічних, екологічних та естетичних процесів на територіях. У цілому суспільну свідомість людей, котрі приймають рішення, можна оцінити як високу, але їх активність і включення в процес реалізації ідей потребує інтенсифікації.

2. Вплив суспільної свідомості на архітектурно-дизайнерську організацію та використання рекреаційних ландшафтів. Виділимо умови, які впливають на розвиток рекреації, а відповідно, на розвиток і архітектурно-дизайнерську організацію досліджуваних територій, — природні, суспільні, історичні, економічні, політичні тощо. Як найважливіші слід виділити наявність і доступність рекреаційних ландшафтів; суспільну свідомість осіб, котрі тут проживають і приймають рішення; розвиток інженерної та рекреаційної інфраструктури; політичні умови й підприємливість мешканців; добрі приклади інших територій, партнерську співпрацю, в тому числі із науковими інституціями. Вказані чинники служили імпульсами на початкових стадіях освоєння ресурсу, мають вплив сьогодні й матимуть його на майбутнє щодо розвитку рекреаційної сфери та її архітектурно-дизайнерської організації.

Стан суспільної свідомості (осіб, що приймають рішення, мешканців та відвідувачів), на нашу думку, вирішальним чином визначає форми використання рекреаційних ресурсів. Підтверджують це дослідження архітектурної діяльності та процесів на аналізованих територіях, зокрема факт, що для початку діяльності має бути створена відповідна суспільна свідомість. Звичайно, беззаперечним є чинник наявних рекреаційних ресурсів, але головним «локомотивом» виступає позитивна налаштованість суспільства щодо багатств природи, яка проявляється рівнем суспільної свідомості, бажанням і вмінням використати існуючу ситуацію.

Для образного представлення умов архітектурної організації рекреаційної діяльності можна запропонувати структурно-логічну модель впливу екзо- і ендогенних чинників на розвиток і архітектурно-дизайнерську організацію рекреаційних територій (*див. схему*). Використання рекреаційних ресурсів вносить ряд суспільно-економічних та просторових змін не лише в конкретній місцевості, а й у регіоні. Багатостороннє використання рекреаційних ландшафтів впливає на розвиток і простір сільської місцевості, надає поштовх до підвищення атракційності регіону, викликає функціональні зміни, зокрема перепрофілювання з сільськогосподарського чи лісгосподарського на регіон рекреаційних послуг.

Чинники та ефекти архітектурно-дизайнерської організації рекреаційного простору

Слід визнати, що важливу роль у прийнятті рішень, пов'язаних із використанням рекреаційних ресурсів, відіграють суспільно-політичні чинники. Приклади нових інвестицій (насамперед розбудова Буковелю) у районі села Паляниця Івано-Франківської області підтверджують, що протекціоністська політика і позитивна налаштованість влади, а також високий рівень суспільної свідомості серед осіб, котрі приймали рішення, вирішально спричинились до реалізації проекту створення великого сучасного рекреаційного комплексу регіону. Мали вплив також і знання світового досвіду і практики, у тому числі архітектурно-дизайнерської, та ефективна співпраця інвесторів із місцевим самоврядуванням і місцевими мешканцями. Недостатня співпраця спостерігається з науковими інституціями.

Залежно від рівня розвитку регіону на виділених ділянках наявний різний стан естетики середовища, розвитку інженерної й рекреаційної інфраструкту-

ри. Реалізація великих проектів у регіоні стала можлива за рахунок фінансування з-поза меж регіону та фінансової підтримки зі сторони держави (в Буковелі — головно приватні інвестиції Дніпропетровського регіону). Інвестори пред'являють підвищені вимоги до якості архітектури та естетики ландшафтів.

3. Узгодження форм архітектурно-дизайнерської організації рекреаційного середовища з чинником суспільної свідомості. Архітектурно-дизайнерська діяльність бере на себе функцію узгодження природного середовища, суспільних, економічних та естетичних характеристик і вимог. *В аспекті природного середовища* та екології вона включає:

- ефективне використання місцевих ресурсів;
- раціональне використання всіх видів рекреаційних ресурсів як основи гармонійного розвитку Карпатського регіону;
- зменшення шкідливого впливу рекреації на оточення, в тому числі на естетику ландшафтів.

У соціальному аспекті це:

- покращення стану здоров'я суспільства;
- покращення доступу до рекреаційних послуг та їх розширення, у тому числі лікування цілющими травами та мінеральними водами регіону;
- підвищення суспільної свідомості мешканців і розвиток суспільного капіталу через розвиток рекреаційної галузі;
- ініціювання нових соціально скерованих інтердисциплінарних проектів.

В економічному аспекті — застосування інноваційних технологій, у тому числі й у розвиток інженерно-рекреаційної інфраструктури; використання рекреації для розвитку сільської місцевості (вирощування форелі, екологічно чистих продуктів тощо); створення самодостатніх систем, зокрема енергозабезпечення, шляхом використання нетрадиційних джерел енергії.

Архітектурно-дизайнерська організація має на меті узгодити й сформулювати вимоги до організації рекреаційних ландшафтів на основі врахування соціальної свідомості й передбачає зміни в методиках обґрунтування проектних рішень:

- проведення опитування мешканців у рекреаційних місцевостях, які вказують на те, що в суспільстві пріоритетно трактується фінансова користь, а користь, пов'язана зі станом навколишнього природного середовища та станом архітектурно-естетичної організації території, вважається менш важливою. На етапі передпроектного аналізу та обґрунтування проектних рішень більша увага має приділятися естетиці ландшафтів, її оцінці й використанню в рішеннях;
- шляхом доопрацювання гармонійних архітектурно-дизайнерських рішень та розвитку рекреаційної території виступає співпраця та інтеграція зусиль науковців, проєктантів-практиків, підприємців, інвесторів, локальних

спільноти мешканців, представників влади й органів самоврядування. При цьому слід синхронізувати інформаційну, наукову, проектну та рекламну сторони рекреаційної діяльності для створення сприятливих умов обґрунтування проектних рішень;

– на вибір архітектурно-дизайнерського рішення впливають значною мірою контакти і співпраця з іншими регіонами, а також джерела інформації, праця чи відпочинок за кордоном;

– слід ширше використовувати нові способи впливу на соціальну свідомість мешканців, зокрема студентські практики в різних місцевостях регіону (архітекторів, етнографів, географів), сприяти встановленню контактів з місцевим населенням і підвищенню їх суспільної свідомості. Представлення проектів щодо можливого розвитку й організації території, а також їх обговорення з мешканцями обумовлює в цілому ширше використання потенціалу вищих навчальних закладів. Одним із елементів такої діяльності могла б бути спільна рекламна стратегія територій, опрацьована на рівні мешканців, науковців і студентів.

Висновки

1. Стан суспільної свідомості щодо рекреаційної діяльності в регіоні є різним у досліджуваних районах регіону і залежить від часу рекреаційної діяльності на території, рівня економічного розвитку та матеріального стану суспільства. На формування свідомості мають вплив також: освіта, реклама, позитивні приклади з інших місцевостей, обмін досвідом, співпраця і доступ до фінансових джерел.

2. Встановлено зв'язок і спосіб впливу суспільної свідомості на підходи до освоєння й архітектурно-дизайнерської організації рекреаційних ресурсів у різних групах (особи, що приймають рішення, місцеві мешканці, відвідувачі).

3. Вимоги сталого розвитку, обов'язковість збереження відповідного стану природного середовища, ефективного господарювання ресурсами, що скероване на суспільні потреби, потребують більшої уваги до питань архітектурно-дизайнерської організації рекреаційних ландшафтів за участі суспільства. Тематика досліджень стосується як формування суспільної свідомості, так і ландшафтно-архітектурної проблематики гармонізації відносин людської діяльності в рекреаційному середовищі.

1. Архітектурні ансамблі у ландшафті: Каталог-збірник робіт з пленеру замками Львівщини / Автор дизайну та верстання; автор окремих робіт Т. М. Габрель]. — Львів, 2013.

2. *Габрель Т. М.* Рефлексія творчості в цивілізаційному процесі // Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини: Зб. наук. праць ІПСМ НАМ України. — К., 2013. — Вип. 9. — С. 7–14.

3. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В. О. Моляко, О. А. Музики. — Житомир, 2006.

4. *Кривописина О. А.* Образ світу як рефлексивне самодійснення творчої особистості [Електронний ресурс] // Новітня теорія тексту і системно-стратегічний підхід. — Режим доступу: biblioteka.cdu.edu.ua/cgi-bin/catsearch.pl?qttype=simple&query.

5. *Мелік-Пашаєв А. А.* Искусствознание и психология художественного творчества. — М., 1988.

6. *Турчин В. В.* Особливості формування проектно-образного мислення дизайнера: Автореф. дис. ... канд. мистецтвознав.: 05.01.03. — Х., 2004.

7. *Kusmierski S.* Swiadomosc spoleczna, opinia publiczna, propaganda. — Warszawa, 1987.

Анотація. Досліджено вплив суспільної свідомості на підходи до архітектурно-дизайнерської організації рекреаційного середовища регіону, зокрема: визначено складові, що формують суспільну свідомість; встановлено стан суспільної свідомості на вибраних територіях регіону; вивчено вплив суспільної свідомості на використання й організацію рекреаційного середовища. Також здійснено обґрунтування суспільно-орієнтованих рішень архітектурно-дизайнерської організації рекреаційних територій і використання їх потенціалу. Дослідження проведено у трьох рекреаційних зонах регіону: Сколівській та Верхньодністровській у Львівській області й Яремчанській Івано-Франківської області.

Ключові слова: суспільна свідомість, дизайн, архітектура, рекреація.

Аннотация. Исследовано влияние общественного сознания на подходы к архитектурно-дизайнерской организации рекреационной среды региона, в частности: определены составляющие, формирующие общественное сознание; выявлено состояние общественного сознания на выбранных территориях региона; изучено влияние общественного сознания на использование и организацию рекреационной среды. Кроме того, осуществлено обоснование общественно-ориентированных решений архитектурно-дизайнерской организации рекреационных территорий и использования их потенциала. Исследование проведено в трех рекреационных зонах региона: Сколевской и Верхнеднестровской во Львовской области и Яремчанской Ивано-Франковской области. Отмечено, что требования устойчивого развития, обязательность сохранения соответствующего состояния природной среды, эффективного хозяйствования ресурсами, которые направлены на общественные нужды, должны сопровождаться вниманием к вопросам архитектурно-дизайнерской организации рекреационных ландшафтов с участием общества.

Ключевые слова: общественное сознание, дизайн, архитектура, рекреация.

Summary. The article explores the influence of social consciousness on the approaches to the architectural and designer organization of the recreational environment of the region, viz.: we have defined the constituents forming social consciousness; we have determined the state of social consciousness in the selected areas of the region; we have studied the influence of social consciousness on the use and organization of recreational environment. Besides that, we have substantiated the socially oriented solutions of the the architectural and designer organization of the recreational territories and use of their potential. The study was conducted in three recreational areas of the region: Skole and Verhnodnistrovskiy in Lviv district and Yaremchanskiy region in Ivano-Frankivsk district.

Keywords: social consciousness, design, architecture, recreation.